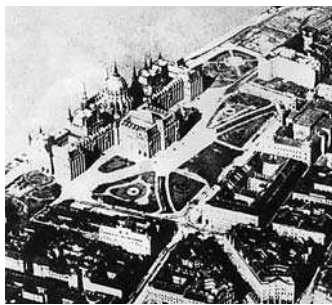

Szabadság tér: áthidaló megoldás

Kakukktojás a szovjet hősi emlékmű

Mai arculatának kialakulásához furcsamód épp ama „rosszlemkű tüzéraktanya”, a Neugebäude, azaz Újépület vezetett, mely II. József császár rendeletére épült 1786-ban, s jó évszázadig kizárt minden más építkezést a területen, hogy aztán tudatos várostervezők jussanak lehetőséghez. Jóval nagyobb volt a Szabadság térnél a Neugebäude: a Nádor és Hold utcák által határolt területen helyezkedett el, a Báthory, illetve a Bank és Széchenyi utcák között. A Szabadság tér ennek csupán belső udvarául szolgált, melyben egyébiránt az 1830–40-es években a parancsnok – a polgárokkal való barátkozás jegyében – görög és római mintára kocsiversenyeket és fiákerversenyeket engedélyezett. Itt rendezték meg 1875-ben az akkor alakult Magyar Athletikai Club első versenyét is, melyről tanúskodik a tér déli oldalán felállított emlékmű.

A gyűlölet tárgyává akkor vált az Újépület, amikor a szabadságharc bukása után egyik négyszögű kis udvarán kivégezték Batthyány Lajost. Ennek helyszínére került a Batthyány-örökmécses. Az Újépület lebontása már 1871-től kezdve állandóan napirenden volt, végül egy 1894. évi törvény döntött a katonaság kártalanításáról, és az épület fővárosi célokra való átadásáról, de bontása csak 1897-ben kezdődött meg. A telkeket 30 évi adó-

mentességgel együtt árulták, így akarták érdekeltté tenni a vevőket az építkezés mielőbbi elkezdésében. Eredményül viszonylag rövid idő alatt beépült az Újépület hajdani területe. Udvarát térszerűen parkosították.

Az új tér kialakítására az évek során több terv készült, ezek közül végül is az a változat valósult meg, mely Palóczy Antal építész tanár alkotásaként rögzült a köztudatban.

A korszellem párhuzamos megnyilvánulása a berlini építészprofesszor, Bruno Schmitz elképzelései szerint kialakított manheimi Friedrichsplatz – melynek kiindulópontjával a fiatal stuttgarti építész, Gustav Halmhuber, dínyertes tervei alapján 1886–1889-ben épült víztorony, a „homokkő kolosszus” szolgált – ma egyike Európa legnagyobb és legszebb szecessziós parkjainak, a maga hatalmas vízmedencéjével, lenyűgöző szökőkútjával.

A Szabadság térnél lényeges geometriai elem, hogy északi félkörének középpontja, ahova a terv szerint az 1848/49-es Szabadságharc emlékműve került volna (mely terület egyébként az Újépület négyzet alakú belső udvara kellős közepének felelne meg), a Vécsey utca középvonalában egy egyenesen fekszik az országház kupolájának középpontjával. Ennek jelentőségét csak fokozza a mai helyzet, amikor az országházban, a kupola alatt, a középpontban a magyar államiságot jelképező Szent Korona nyert elhelyezést. Ennek mintegy ellenpontja a szovjet hősi emlékmű a Szabadság tér adott helyén. Annál is inkább, mivel e két pontot hídként köti össze egy láthatatlan szabadságharc tengely, melynek felezőpontján, a Vértanúk terén ott áll Nagy Imre alakja...

Nem csak az építészeti kialakítás, de az utcanévadás is egységes és tematikus az Újépület helyén, afféle történelmi jóvátételként: a Szabadság tér körül 1848/49-es honvédtábornokokról nevezték el az utcákat: Vécsey, (Honvéd), Aulich,

Perczel Mór, Kiss Ernő, Nagysándor József. Ennek a szellemiségnek teljesen megfelel a többszöri névváltoztatás (Bálvány, Teleki, Guszev) után végül Október 6. választása a tér középvonalában délről érkező utcát illetően.

Ezzel a logikával is szembekerült a szovjet hősi emlékmű odahelyezése, különös tekintettel arra, hogy a Szabadságharc leverése tényleg orosz csapatok bevonásával történt. A cári Oroszország és a későbbi Szovjetunió jellehet nem ugyanaz, de szerepük a magyar szabadság korlátozása tekintetében a maguk idejében (1849, 1945, 1956) nem állt távol egymástól. Az állami ünnepek sorából immáron kikopott április 4-ének piros betűs napja, ellenben március 15-én és október 6-án töretlenül zajlanak állami megemlékezések, mint ahogy Nagy Imrét a szabadságharc tengelybe hozó október 23-án is. A november 4-i gyertyagyújtással meg épp a szovjet csapatok bevonulására irányítódik a figyelem, ami 1956-ban ugyancsak a magyar szabadság elleni fellépés volt.

A Szabadság téren felállított szovjet hősi emlékmű tulajdonképpen ikertestvére a Gellért téren és a Vigadó téren állt hasonló obeliszkeknek. Utóbbiak a rendszerváltozással végérvényesen eltűntek, emez meg most nőtt vissza, mint a hidra levágott feje, még ha nem is mindjárt másodmagával egyszerre. (A hidrát végül Héraklész megölte a lernei mocsárban, súlyos küzdelem árán...) Az első kettő obeliszk alkotója Antal Károly (1909–1994) volt. Mindhárom szovjet megrendelésre készült, és mindhárom a szovjet városparancsnokság kivitelezésében épült meg, a romokban heverő Budapest díszletei között.

Felavatásuk 1945. május 1-jén reggel, nagyjából egy időben zajlott (kellően korán ahhoz, hogy a városligeti nagy munkáseregszemen való részvétel akadályát ne képezze), mindhárom emlékmű átkerült aztán a főváros kezelésébe, hogy „...művészi kertészeti kiképzését, állandó felügyeletét és gondozását különös figyelemmel hajtsa végre”. Ide kívánczok, hogy 1945. február 22-én kelt az a polgármesteri határozat, mely a Szabadság téri szovjet hősi emlékmű helyét az 1928. augusztus 20-án felavatott Ereklés Országzászló mögött jelölte ki, tehát attól valamelyest délebbre, ám mégse oda, hanem éppen hogy északabbra, tehát eléje került. A kijelöltől eltérő helyen történő felállításáról és az országzászló lebontásáról is csak a (szovjet) kivitelező részéről születhetett döntés. Tény, hogy az avatóünnepség idején az országzászló már nem állt. A legutóbbi időkig tartotta magát az a téves nézet, miszerint a szovjet hősi emlékmű az országzászló helyére került volna, mígnem alapja és a talpköve 2001-ben, a mélygarázs-építkezés során elő nem került. Mozgalom indult újrafelállításá érdekében.

A Trianon-szoborcsoport négy műkő szoborból állt, melyek a négy égtáj felé eső elszakított országrészeket szimbolizálták. Ezek közül a Szabadság tér 15. sz. épület előtt állt „Észak” annak a Kisfaludi Strobl Zsigmondnak az alkotása volt, aki aztán például a Móricz Zsigmond körtéri Szent Imre szoborcsoportot, a Gellért-hegyi Szabadságszobrot, sőt ugyancsak a Szabadság téren 1950-ben leleplezett „Hála Sztálinnak” című kompozíciót is mintázta: boldogságtól sugárzó arcú, kalapácsos munkás és a búzakalászt

tartó parasztlány előtt két angyalarcú gyerek virágfüzért vitt. Eredetijét Fehér márványba faragták, és Sztálin 70. születésnapjára a „magyar nép ajándéka-ként” a Szovjetunióba küldték. Kisfaludi Strobl Zsigmondot is „felkérték” a Sztálin-szobor-pályázaton való részvételre, mi több, 1950-ben a négy kiválasztott művész közé is bekerült, akiket második fordulónál újabb pályázatra hívtak fel. Ezt végül nem ő nyerte, viszont 1952-ben az Országház előtt felállított Kossuth-szobor lecserélésével kárpótolhatta magát. Még akkor is, ha a „Hála Sztálinnak” 1956-tal ugyanúgy eltűnt, mint a nyertes, Mikus Sándor Sztálin-szobra a Városliget oldalából. A Trianon-szoborcsoportot 1921 januárjában avatták fel, de téves az az elterjedt vélekedés is, hogy ennek a helyére került a szovjet hősi emlékmű. Már csak a kompozíció jellegéből adódóan se lehetett volna a csere megoldható, ugyanis a négy szobor a tér északi lekerekített végében, egymástól tisztas távolságban, félkörívben volt elrendezve, s övezte messziről az úgynevezett „Irredenta virágágyat”. Ez a központi terület volt az 1848/49-es Szabadságharc emlékművének fenntartva, a szovjet hősi emlékmű ennek helyére került. Bizarrrá látvány lehetett 1945 májusa és augusztusa között az irredenta szobrok gyűjtőpontjában... Volt azért némi törekvés a helyzet elensúlyozására táblák elhelyezésével. Például „Dél” szobrának talpazata előtt „Barátság a demokratikus Jugoszláviával” szövegű állt, mely szobrot Szentgyörgyi István formázta. Az ő növendékeként folytatta tanulmányait a Képzőművészeti Főiskolán Antal Károly. Ekképpen mester és tanítványa néztek farkasszemet egymással műveik által abban a majd' harmadévtizedes átmeneti időszakban. Végezetül aztán Vas Zoltán polgármester 1945. augusztus 14-én intézkedett a Szabadság téri négy irredenta szobor azonnali lebontásáról.

A Szabadságharc soha fel nem állított emlékművének története ma már kevésbé ismert, érdemes ezt is felidézni. Amikor komolyan fölmerült egy nagyszabású Szabadságharc-emlékmű gondolata, 1882-ben a székesfőváros megalakította a szoborbizottságot, elsősorban a gyűjtés megindítására. 1889-ben végre kiírták a pályázatot, a beérkezett pályaműveket 1891 áprilisában értékelték, de pályadíjat nem adtak ki. Nagy sokára, 1903 szeptemberében írták ki a következő pályázatot, de ekkor már együtt az országház előtt felállítandó Kossuth-szoborra vonatkozóval. A Szabadságharc-szobor pályázata – az 1905 áprilisában kelt Zala György-féle értékelés nyomán – ismét eredménytelenül zárult, de hamarosan újabb pályázati kiírás következett, immáron a harmadik. Az 1907 májusában kelt Hauszmann Alajos-féle albizottság jelentése 22 pályaművet értékelt. Az első öt helyezettet hirdették ki, a nyertes, két húszas éveit középen járó fiatal ember: Szamovolszky Ödön és Gách István, megkapta a megbízást is. A mű főgondolata a magyar nemzet örökös küzdelme a szabadságért, melyet maga Hadúr vezérel a dicsőséges győzelem felé, a művet az ő alakja koronázza. Hadúr a magyarok ősi istene epikus költőinknél, először Aranyosrákosi Székely Sándornál (A székelyek Erdélyben, 1822). Nyomában Vörösmarty Mihály már úgy írt róla (Zalán futása, 1825), mint aki mindig is létezett. A szobormű középrészén a vajdúdo nemzet szimbolikus csoportjai, jobbról Kossuth, balról Petőfi vezetésével. Az előterében holttesteken át vágató paripák vontatta harci szekér, biga, mely kompozíció bronzból kiöntött kismintája a Hadtörténeli Múzeum állományában van, jelenleg Kecelen tekinthető meg a Pintér Művek kebelén működő Haditechnikai Park szabadtéri tárlatán. Az emlékmű talpazatának hátsó oldalára a vérszerződés domborművét tervezték.

A kész emlékmű közepén, egy obeliszk tetején, négy oszlopon álló Hadúr 9 méteres alakja 25 méterre magasodott volna, az oldalcsoportok 3 méteres figurái elé; a harci szekér kétszeres életnagyságban volt elképzelve. Az I. világháború kitöréséig csupán gipszminták készültek, melyekből válogatva a Múcsarnok 1913/14 téli tárlatán az alkotók aranyérmert nyertek. Szamovolszky Ödön nem sokkal ezután, még 1914-ben meghalt, Gách István pedig orosz hadifogságba esett, s csak 1920-ban tért haza. Új megbízás alapján már egyedül formázta meg a még hiányzó harci szekér és dombormű gipszmintáját, de a szoboralap elértéktelenedése miatt nem volt mód a végleges kivitelre. A gipszminták a Szent István-bazilika pincéjébe kerültek, további sorsuk azonban kérdéses. 1944-ben a főváros levéltára nyert tárhelyet és fennhatóságot a bazilika pincéjében, s csak 1989-ben költöztek ki. A Szabadság tér 15. sz. épületet Deutsch Antal építtette 1900–1901-ben. A timpanonjában elhelyezett, Fleischl Károly (1865–1946) által készített szoborcsoport teszi nevezetessé: Budapest első, köztéren látható Kossuth-ábrázolásával büszkélkedik. Különböző politikai huzavonák miatt sokáig nem volt a fővárosnak Kossuth-szobra. Épületdísz elhelyezéséhez viszont nem kellett külön hatósági engedély. Így messze megelőzte a zugligeti mellszobor (Tóth István, 1913), illetve a Kossuth téri nagy emlékmű (Horvay János, 1927) felállítását. Talán bizony nem véletlen, hogy a timpanonból Kossuth Lajos, már 1901-ben megelőlegezett pillantásként, éppen a tervezett Szabadságharc emlékművének irányába néz. Menyire méltó lenne, ha végre megvalósulhatna ez a majd' évszázados halasztást szenvedett ügy... Talán nem kegyetlenség azon óhaj elől kitérni, mely kizárólag a szovjet hősök emlékművét látni itt szívesen, fővárosunk egyik legszebb központi terén.

Ezzel szemben az meg akár különlegességszámba is mehetne, hogy 2002-ben szovjet hősi emlékművet épített Budapest, jó erőset, a legkorszerűbb technológiával, vasbetonból... Az egész alakzat formája adja, hogy a Szamovolszky-Gách-féle emlékmű alapzata harangszerűen ráhúzható lenne. Bárcsak lenne, ki elkészítené a szobrokat! A fennmaradt dokumentációk alapján talán megvalósítható lenne. Ha maga az

alapzat pl. üvegtéglából volna, átderengene alatta a szovjet hősi emlékmű, mint a Szabadságharc idején még nem aktuális, azóta pedig már más megvilágításba került dolog. Különleges belső fényhatásokkal ezt ki is lehetne fejteni. Mint ahogy a maga fényjátékával ugyancsak elkápráztatja a nyáresti arra járókat a bécsi Schwarzenbergplatz óriásszökőkútja, a helyi vízvezeték-hálózat üzembe helyezésének öröme 1873-ban emelt Hochstrahlbrunnen is. A II. világháború után mögötte felállított, s mind a mai napig megtekinthető szovjet hősi emlékmű különös háttérként szolgál...

Barcza Tibor

